

SÖDA

Samizdatové vydanie

Pravda nesmie zostať ~~skrytá~~

Pripomeňte si s nami Svetový deň slobody tlače.

ČO NÁS MÔŽU NAUČIŤ VČERAJŠIE NOVINY

Denne sme zaplavení množstvom informácií. Slobodný prístup k nim a kvalitnú žurnalistiku preto môžeme považovať za samozrejmu súčasť nášho života. Že to však úplne samozrejmé nie je, ukazuje nielen história, ale aj aktuálne domáce a zahraničné udalosti.

Aj preto si 3. mája pripomíname Svetový deň slobody tlače a pri tejto príležitosti vám ponúkame nasledujúce strany. Nájdete na nich nielen príbehy, ktoré opisujú slobodu médií v minulosti, ale približujú aj jej súčasný stav. Veríme, že vďaka nim budeme ako spoločnosť lepšie rozumieť významu slobodných médií a kvalitnej žurnalistiky v každej demokratickej a spravodlivej krajine.

Na tvorbe tohto vydania sme pracovali už niekoľko týždňov, keď Slovensko zasiahla vražda investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho partnerky Marty Kušnírovej. V momente, keď ho dokončujeme, je zatiaľ jasné len to, že tento zločin vyústil do masových protestov a do aktivizácie novinárov aj občianskej spoločnosti. Túto iniciatívu vnímame ako znak, že sme sa poučili zo svojej minulosti. Vážime si dnešnú slobodu médií, transparentnosť a spravodlivosť. Veríme, že aj textami na nasledujúcich stranách tieto postoje posilníme.

Váš tím Sôda

SÔDA

Sanizdatové vydanie

1/2018 | Nepredajné

soda@o2.sk

Sôdu nájdete v každej
O, Predajni.

Obsahová redakcia	Vizuálne spracovanie a produktový obsah	Foto	Manažment vydania a produkcia
redaktori Michaela Kučová, Ľubo Stank	Oliver Agency Central Europe, Elite Solutions	Dominika Behúlová, archív respondentov, TASR	O2 Slovakia, s. r. o. Michaela Sakalová, Markéta Plichtová
spolupracovníci Peter Barta (riaditeľ Slovenského národného múzea)	dizajn magazínu Marek Čemez, Viktor Karvai		Garant vydania Slovenské národné múzeum
editorky Michaela Kučová, Lucia Hó-Ghi	account manažment Ivana Imreová, Ejmi Valigurská, Tina Bineva		
account manažment Michaela Kučová, Lucia Hó-Ghi, Natalia Žáková			

KTORÉ UDALOSTI FORMOVALI ŽURNALISTIKU V NAŠEJ KRAJINE?

Významné momenty, ktoré posledných 70 rokov formovali slovenské mediálne prostredie a slobodné šírenie informácií.

1948 Zčiatok vlády KSČS

1951

SLOBODNÁ EURÓPA

Zahraničné rádio v časoch komunistickej propagandy prinášalo objektívne informácie.

1968

PRAŽSKÁ JAR A OKUPÁCIA

Uvoľnenie politickej situácie a cenzúry ukončila vojenská invázia 21. 8.

1977

CHARTA 77

Kritické vyhlásenie 242 osobností oficiálne médiá ignorovali a signatári boli následne režimom perzekvovaní.

1982

ROZMACH SAMIZDATU

Zakázanú literatúru šířili disidenti prepisovanými kópiami či pomocou tzv. cyklostylu.

1987

BRATISLAVA/NAHLAS

„Slovenská Charta“ predstavila víziu nového demokratickeho, kultúrnejšieho a ekologickjšieho Slovenska.

1989

NEŽNÁ REVOLÚCIA

Študentské demonštrácie vyústili do pádu komunistického režimu. Relácia Štúdio Dialóg bola prvou diskusiou medzi zástupcami komunistickej strany a opozície vysielanou naživo.

1992

INTERNET NA SLOVENSKU

Vznikla prvá slovenská sieť SANET, neskôr sa pridal aj chat IRC a na prelome tisícročia sa internet stal bežne využívaným v domácnostiach.

1993

SVETOVÝ DEŇ SLOBODY TLAČE

UNESCO založilo tradíciu, ktorou 3. 5. pripomína význam slobody tlače, ako aj novinárov, ktorí zahynuli pri výkone povolania.

1998

PRELOMOVÉ VOĽBY

90-roky charakterizovali mnohé kauzy, nezákonné praktiky a medzinárodná izolácia. V boji proti nim zohrali kľúčovú úlohu práve médiá ako denník SME, rádio Twist a TV Markíza.

2000

ZÁKON O SLOBODE INFORMÁCIÍ

Tzv. infozákon je jedným z najdôležitejších nástrojov pre investigatívu a boj proti korupcii.

2004 Vstup Slovenska do EÚ

2004

NOVINÁRSKA CENA

Vznik súťaže oceňujúcej kvalitnú prácu novinárov.

2011

KAUZA GORILA / PIANO

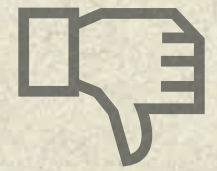
Novinár Tom Nicholson odhalil jednu z najväčších korupčných káuz. Na Slovensku vznikol nový spôsob platenia za mediálny obsah cez paywall.

2014

DENNÍK N

Nový denník vznikol odchodom časti redakcie SME po vstupe finančnej skupiny Penta do vydavateľstva Petit Press.

2016

FAKE NEWS

Úmyselné šírenie dezinformácií a hoaxov má zásadný vplyv na voľby v Európe aj USA.

2018

VRAŽDA JÁNA KUCIÁKA

Prvá vražda investigatívneho novinára na Slovensku spúšťa masové protesty po celej krajine.

NET NEUTRALITA

Obmedzenie sieťovej neutrality môže v budúcnosti priniesť závažné rozdiely v slobodnom prístupe k informáciám.

CENZÚRA A PROPAGANDA EXISTOVALI VŽDY, TVRDÍ RIADITEĽ SNM - HISTORICKÉHO MÚZEA

Historik Peter Barta vedie Slovenské národné múzeum - Historické múzeum, kde pripravili rozsiahlu Česko-slovenskú/Slovensko-českú výstavu venovanú našim spoločným dejinám. Práve obdobie existencie Česko-Slovenska bolo poznačené totalitným režimom a s ním spojenou cenzúrou. Ako bola obmedzovaná sloboda tlače a ako sa pracovalo s informáciami v minulosti, si môžete prečítať v nasledujúcich riadkoch.

Aká bola úloha novinárov pri rôznych spoločenských zmenách?

Úloha novinárov je vždy základná - informovať spoločnosť, či už je to formát, ktorý slúži štátu alebo inému účelu. Pekný príklad je film o Washington Post (The Post, pozn. red.), kde bola úloha média vyjadrená ako služba spoločnosti, a slúžiť spoločnosti neznamená slúžiť len vláde. Lebo aj ona má predovšetkým slúžiť spoločnosti.

Aká je úloha cenzúry?

Kontrolovať informácie. Môže mať niekoľko foriem - na základe zákonných noriem, ďalej každý človek sám osebe má nejakú cenzúru informácií, ktoré chce alebo nechce, aby o ňom odzneli. A potom je tu spoločenská cenzúra, neformálny tlak na jednotlivca alebo na skupinu ľudí, aby informovali tak, ako určité skupiny chcú, aby sa informovalo.

Menilo sa to nejak zásadne v histórii?

Vždy existovala nejaká spoločenská norma na cenzúru. Súvisí to aj s propagandou. To je tiež cenzúra, lebo informujem o tom, čo chceme, aby odznelo, a môžem si upravovať

informácie, aby zneli v môj prospech alebo v neprospech môjho oponenta.

V minulosti fungovala cenzúra, keď sa robili oficiálne portréty panovníkov a šľachticov. Pri habsburskom panovníkovi Ferdinandovi V., uhorskom kráľovi, ktorý bol duševne aj fyzicky postihnutý, bol dvorský úzus, ako ho majú zobrazovať. To je cenzúra, pretože nechceli, aby široká verejnosť mala pochybnosti o centre vlády. Cirkev cenzurovala napríklad Galileja a Kopernika, že nie všetko sa točí okolo Zeme. Bolo to dané dogmaticky, a pritom je známe, že v minulosti aj Gréci, aj v ranom stredoveku vedeli, že Zem je guľatá.

V období Česko-Slovenska sa cenzúra týkala asi najmä informácií zo svetového diania.

Týkala sa spoločenského diania, nielen svetového. Výbornou ilustráciou, čo sa týka komunistického režimu, je vystúpenie Klementa Gottwalda v roku 1948, vedľa ktorého boli ďalšie postavy; o niekoľko rokov boli z hľadiska vývoja nepohodlné, tak boli z fotografií zmazané. Bolo by to veľmi nepríjemné, keby bol Clementis po svojej poprave

Michaela Kučová

Domínika Behúlová

ďalej zobrazovaný na fotografiách s Gottwaldom. Boli selektované informácie, čo sa pustí von, ale to sa nejakým spôsobom snaží robiť' asi každá vláda a záleží len na tla-ku, aký dokáže vyvinúť.

Hlavným cenzorom teda býva vláda?

Ona je tým, kto informuje. Nie je vždy hlavným zdrojom in-formácií, ale zakaždým je veľmi dôležitým. Môže však byť napríklad aj firemná cenzúra. Zákoník práce uvádza, že každý má byť' lojálny voči firme a neposúvať' informácie na verejnosť, pretože môže poškodiť' svoju inštitúciu. Aj to je istá cenzúra.

Obmedziť' zdroje informácií nie je riešenie, lebo nespoznáme okamih, keď' sme prekročili Rubikon k neslobode.

Ktoré inštitúcie rozhodovali o vhodnosti informácií?

Bolo ich niekoľko - ministerstvo vnútra, kultúry či informácií. To vzniklo po II. svetovej vojne a regulovalo informácie, ale aj viedlo propagandu. Asi najvýznamnej-šou osobnosťou v 20. storočí, ktorá je symbolom propagan-dy a cenzúry, je Goebbels za tretej ríše. V rôznych inšti-túciách bola funkcia ideologického námestníka, ktorý sa týmto záležitosťami venoval. Postupovalo sa však aj podľa zákonných noriem a tie boli rôzne a patrili pod rôzne organizácie. Napríklad rádio Slobodná Európa bolo ideo-logicky nevhodné a ŠTB mohla prísť' kontrolovať, akú máte naladenú vlnu na rádiu. Keď' to bola Slobodná Európa, mali ste problém a nemuselo to byť' príkazom, že toto rádio nemáte počúvať'. Jednoducho tu bol tlak, že počúvate, čo by ste nemali, lebo je to náš triedny nepriateľ.

Aké teda boli príčiny cenzúry?

Túžba vyniknúť' v tom najlepšom svetle. Vládna moc, a to nie len tá komunistická, ale aj predtým, chcela vyzerat' dobre, a preto nepripustila informácie, ktoré negujú jej prácu. Je pravda, že počas komunistického režimu sa výrazne po-užíval paragrafo ochrane republiky a komunisti v rámci toho popravili niekoľkých ľudí. Za prvej republiky však boli aj snahy obmedziť' politického oponenta. Ibaže

základná cenzúra v tých časoch bola predsa len iná, lebo sa týkala toho, čo máme v ústave aj dnes: nehanit' menšiny, rasy, rodovú príslušnosť.

Akým spôsobom bolo možné šíriť' zakázané informácie?

Spomínané rádio bolo výrazný fenomén v 30. rokoch, keďže často vysielala naživo a do toho sa ťažko zasahuje. Niektorým ľuďom tak zakazovali vôbec vstupovať' do rádií. Tiež existovali rušičky, čiže sa nastavili technológie tak, aby k nám západné médiá neprenikli. Lenže to má nejaké obmedzenia, veľmi dobre si pamätám, ako sme sa počas 17. novembra mnohé informácie dozvedali práve z ORF, štátnej moci sa tok informácií nepodarilo prerušiť'.

Ako to fungovalo v tlačí?

Boli to médiá, ktoré sa šírili v súkromnej rovine - nie- kto niečo vytlačil, posunul, odovzdal informáciu ďalej. Neboli to tlačoviny ako regulované štátne denníky.

Samizdaty sa buď vyrábali u nás v Česko-Slovensku v sku-pinách, ktoré boli oponentmi režimu, alebo sa pašovali cez hranice. A práve preto, aby sa nerobili takéto režimu neprijateľné spôsoby šírenia správ, boli regulované napríklad kopírky. U nás pri kopírkach prišla voľnosť' až v osemdesiatom deviatom, a pritom na Západe to už bol relatívne bežný prístroj.

Bola na Slovensku aj nejaká informačná sieť' medzi ľuďmi?

Áno, boli a fungovali rôzne. Bola taká zásada, že keď' ide o niečo organizovanejšie, mohol by ľahšie nastat' únik informácií, takže to bolo neraz tak trochu spontánne. Bolo viacero skupín napríklad v cirkvi či na vysokých školách, ktoré si organizovali samizdaty sami, svojpo-močne.

Aký typ média mal vtedy dominantnú rolu?

Úloha tlače bola veľká, ale dominanciu rozhodne prevzali televízia a rozhlas. Rozhlas zohral významnú rolu práve medzi rokmi 1948 a 1989, napríklad aj v informovanosti o vpáde vojsk Varšavskej zmluvy, keď' sa snažili zamestnanci tohto verejnoprávneho média informovať' verejnosť' z utajených úkrytov o udalostiach, ktoré sa diali.

Vedela verejnosť, že oficiálne informácie sú manipulované? Ako to bolo vnímané v spoločnosti?

Ľudia vedeli, že v oficiálnych médiách je regulácia informácií, ale v tých časoch bolo oveľa ťažšie zistiť' pravdu, pokiaľ nepočúvali zahraničný rozhlas. Iný zdroj informácií bežná verejnosť' nemusela mať. Samizdaty boli len v určitej skupine obyvateľstva, nedostali sa do širokej verejnosti. Pre formu, akou boli vyrábané, išlo o desiatky, stovky kusov, nemali šancu obsiahnuť' celú spoločnosť.

Veľké zlyhanie štátu ukázala v rámci cenzúry a informovanosti katastrofa v Černobyli. Oficiálne médiá režimu informovali o tejto udalosti veľmi neskoro. To je moment v rámci normalizácie, keď' verejnosť' začala značne nedôverovať' informáciám, ktoré sú oficiálne pušťané.

V minulosti teda mali ľudia problém overiť' si pravdivosť' informácie.

Druhá vec je, že dnes sa v slobode publikuje aj množstvo nepravdivých udalostí. Časť verejnosti tomu podlieha a vytvorila pre to pojem alternatívne médiá. Evokuje to alternatívu tým oficiálnym, presne, ako to bolo za komunistického režimu, ale práve tie alternatívne médiá sa dostávajú do štádia, keď' sú v nich zámerne uvedené nepravdy. Niežeby sa to v oficiálnych médiách tiež občas nepodarilo.

Ako teda dnes pracovať' s informáciami?

Myslím si, že je to na každom človeku. Je to individuálne a nemôžeme nikomu nanútiť, aby informácie hodnotil správne, lebo zase smerujeme k cenzúre. Každý z nás má právo a možnosť' obsiahnuť' informácie rôznym spôsobom. Niekomu stačí prečítať' si informáciu od konkrétneho média a nemá snahu pozrieť' si aj to, čo píše niekto iný. Dokonca sme sa dostali do štádia, že je tých informácií veľmi veľa a ľudia sa už ani nevenuujú ich hĺbke, čítajú si len titulky. Čo sa s tým dá spraviť'? Dáme ďalšie informácie, aj keď' vieme, že ich ľudia nečítajú? Dochádza potom k regulácii informovanosti a to je cenzúra.

Dezinformácie podľa mňa súvisia najmä s otázkou pravdy.

To nie je problém pravdy, ale faktografie. Rozdiel je pravda a fakt, že sa niečo stalo. Je to potom otázka vysvetľovania, prezentácie tej udalosti. Niektorí môžu tú prezentáciu vnímať' tak alebo onak, ale stále sa to stalo, padla bomba. Nepravda však je, keď' poviete, že žiadna bomba nepadla, nič sa nestalo. To je už zámerne navádzanie na klamstvo.

Novinár by sa nemal sústrediť' len na jeden zdroj informácií, ale skúsiť' si overiť, či ten, kto mu informácie podal, ich nejakou nedeformoval.

Máme zákonom danú slobodu vyjadrovania a obmedzenia sú tam len také, aké sú. Na základe súdnych rozhodnutí môžeme požadovať' ospravedlnenie a uvedenie informácií na správnu mieru, ale spravte to s niekým, kto bude o vás písať' v zahraničí. Na to naše súdy stačia už oveľa menej. Preto tie alternatívne médiá často fungujú zo zahraničia.

Čo môžeme robiť' s tým širokým spektrom informácií z pohľadu jednotlivca?

Preverovať' si, nespoľahnúť' sa len na jednu správu. Dnes sú tie možnosti vďaka internetu širšie, ale dalo sa to aj v minulosti, lebo boli knižnice. Bolo to prácnejšie, ale dalo sa. Nespoľahnúť' sa len na jeden zdroj informácií, to je, inak, základná novinárčina. Novinár by sa nemal sústrediť' len na jeden zdroj informácií, ale skúsiť' si overiť, či ten, kto mu informácie podal, ich nejakou nede-formoval. Aj čitateľ, keď' vie, že novinár pracuje takto, má väčšiu dôveru v médium.

Čo je dôležité pre to, aby sloboda médií bola zachovaná a aby ľudia nemuseli podliehať' autocenzúre?

Keby som na to mal nejaký návrh, tak by sme asi žili v nejakom inom svete. Jediné, čo sa dá, je vychádzať' z tých zákonov a ideálov, ktoré máme, a snažiť' sa k nim čo najviac priblížiť'. Obmedziť' zdroje informácií nie je riešenie, lebo nespoznáme okamih, keď' sme prekročili Rubikon k neslobode.

CENZÚRA

KEĎ O PRAVDE ROZHODUJÚ MOCNÍ

Komunistický režim zručne využíval médiá na propagovanie svojich mocenských záujmov. Jedným z najsilnejších nástrojov totalitnej moci bola aj cenzúra, ktorou určoval a upravoval informácie dostupné verejnosti. Prečítajte si niekoľko príkladov, ako sa cenzúra prejavovala v komunistickom Československu.

Michaela Kučová

TASR

Vladimír
Clementis

Retušovanie zďaleka nie je spojené len s Photoshopom, politicky nevhodní ľudia boli z fotografií a z dokumentov odstraňovaní odnepamäti. V čase komunistického režimu navyše bolo bežné, že z kolegov a priateľov sa zo dňa na deň stali nežiaduce osoby. Jednou z nich bol aj právnik a diplomat Vladimír Clementis. Presvedčený komunist počas II. svetovej vojny pôsobil v Londýne, kde aj prostredníctvom rozhlasového vysielania podporoval SNP. Po návrate do vlasti sa v roku 1948 stal ministrom zahraničných vecí, no už o dva roky neskôr bol vo vykonštruovanom procese zbavený funkcie a v roku 1952 popravený. Ako politicky nepohodlný bol zároveň odstránený aj z dobových fotografií zachytávajúcich okruh prezidenta Gottwalda. V roku 1963 bol Vladimír Clementis posmrtno rehabilitovaný.

Trezorové filmy

Hoci sovietska kinematografia sprvu pre vývin filmu predstavovala obrovský posun, progresívne experimenty boli čoskoro nahradené socialistickým realizmom a ideológiou. Nielen politická a spoločenská kritika, ale aj formálne experimenty, negatívne, depresívne či nekonvenčné námety mohli byť dôvodom zákazu premietania filmu. Aj na Slovensku vzniklo množstvo tzv. trezorových filmov, ktoré mohli byť verejnosti predstavené až po páde komunistického režimu, často mnoho rokov po nakrútení. K tvorcom, ktorých práca bola takto cenzurovaná, patria napríklad Dušan Hanák, Juraĵ Jakubisko či Elo Havetta.

Havária na Zlatých pieskoch

Jedno z najväčších leteckých nešťastí na našom území sa komunistická vláda snažila utuľtať. Lietadlo na ceste z Prahy do Bratislavy sa v stredu 28. júla 1976 zrútilo pri známom bratislavskom jazere. Tragédiu, pri ktorej z takmer 80 ľudí na palube prežili len traja, zapríčinila séria viacerých nedorozumení a chýb. Podrobnosti o havárii však vtedajší režim tajil a zahmlieval, čo prispelo aj k šíreniu konšpiračných teórií. O údajnom zamietnutí núdzového pristátia lietadla na politicky nevhodnom letisku vo Viedni sa však dodnes nenašiel dostatok dôkazov.

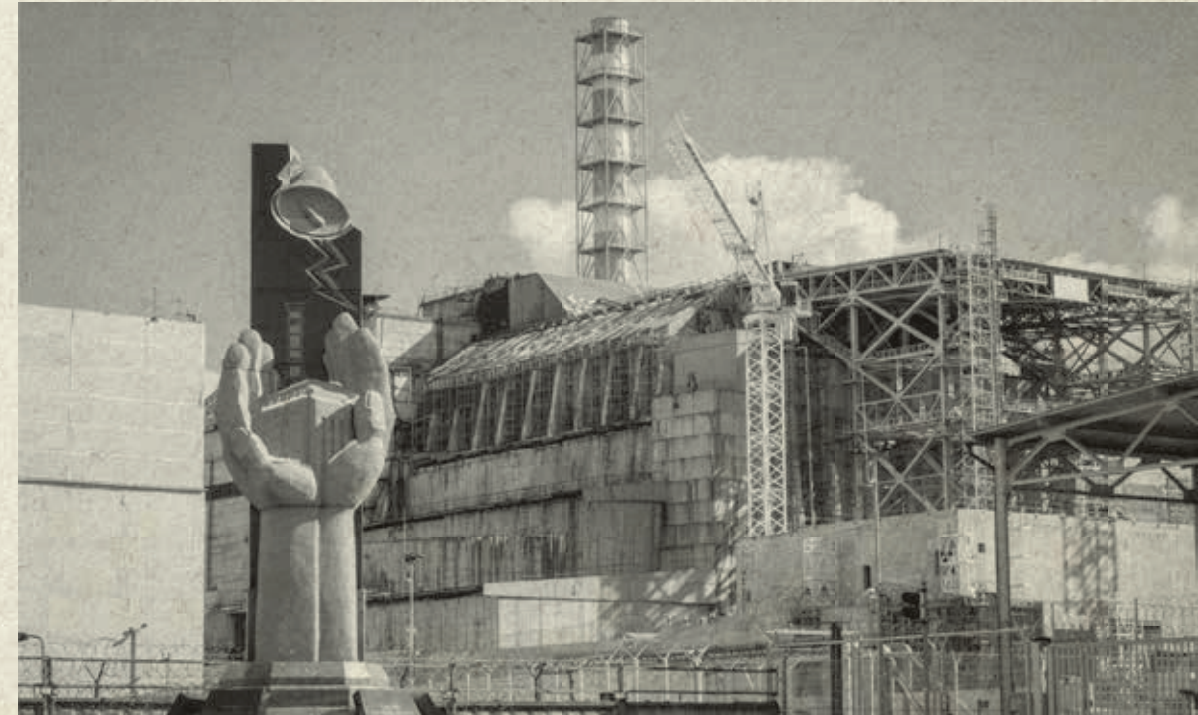
Sviečková manifestácia

Zhromaždenie za náboženské slobody a za občianske práva sa konalo 25. marca 1988 ako prvá a najväčšia manifestácia proti komunistickému režimu v Československu od roku 1969. Na Hviezdoslavovom námestí sa zhromaždilo asi 8- až 10-tisíc ľudí, boli však násilne rozohnaní. Dobová tlač na udalosti reagovala v duchu propagandy – pokojný protest prezentovala ako protizákonný, neúspešný a zbytočný či ako zneužívanie viery na provokáciu.

Výbuch Černobyľu

Najväčšia jadrová katastrofa v dejinách ľudstva priam pri výbuchu 26. apríla 1986 zabila dvoch ľudí, na následky rádioaktívneho žiarenia zahynulo 300 ďalších. Škodlivé účinky žiarenia sa však prejavovali ešte niekoľko rokov – odhaduje sa, že spolu na dôsledky havárie zomrelo asi 4 000 ľudí. Napriek tomu sa ZSSR snažilo celú udalosť utajiť – vysokú radiáciu však na území Ukrajiny namerali až vo švédskej jadrovej elektrárni a potvrdili ju špionážne družice. Oficiálne štátne médiá o udalosti mlčali a tragédia dokonca neovplyvnila ani povinné prvomájové sprievody.

Pozrite si:

Filmy, ktoré mali v čase svojho vzniku len neoficiálnu premiéru alebo boli verejnosti predstavené až po páde režimu, majú čo povedať aj dnešnému divákovi.

- * **Skřivánci na niti (1969)** Jiří Menzel nakrútil podľa predlohy Bohumila Hrabala kritický pohľad na nútené práce, ktoré sa netýkali len väzňov, ale aj politicky nepohodlných intelektuálov.
- * **Spalovač mrtvol (1968)** Režisér Juraaj Herz ukryl kritiku komunistického režimu v silnom príbehu kolaborantov s nacizmom. V úlohe titulného spalovača exceluje Rudolf Hrušínský.
- * **Sedmikrásky (1966)** Hrdinky filmu Věry Chytilovej sa rozhodnú reagovať na skazený svet rovnako skazeným správaním. Ich slobodomyselnosť bola pre oficiálnu ideológiu ohrozením.

KNIHY OTVÁRAJÚ SVET, KTORÝ NÁM UMOŽŇUJE SLOBODNE MYSLEŤ

Oleg Pastier bol vydavateľ, spisovateľ a rozhlasový publicista, ktorý počas komunizmu vydával samizdatovú literatúru a vo svojom úsilí pokračoval aj po nežnej revolúcii. Za dlhodobý kultúrny prínos a najmä konzistenciu vo svojom životnom postoji bol v roku 2014 ocenený Bielou vranou. Jeho dcéry Lucie Pastierovej Čarnej sme sa spýtali nielen na to, ako otcove aktivity ovplyvnili jej život, ale aj akú váhu dnes majú knihy v ľudskom živote.

Málokto môže povedať, že jeho otcom je spisovateľ a vydavateľ, ktorý bol prenasledovaný komunistickým režimom. Ako sa jeho aktivity dotkli vás samotnej?

Keď sa môj otec začal intenzívne zapájať do diania okolo bratislavského disentu, bola som malé dieťa. Jeho samizdatové aktivity začali už v 70. rokoch, najviac sa prehlbili v 80. Mňa ako školopovinného dieťaťa sa to až tak priamo nedotýkalo. V roku 1989, keď som mala 15 rokov, prišla revolúcia, ktorá ma zastihla ako čerstvú stredoškolačku. Až vtedy som si naplno uvedomila, čo znamenalo vydávanie samizdatov, ako mohla účasť v disente ohroziť môjho otca. Dovtedy sme o tom v rodine vedeli, ale zrejme som v tom veku nevedela predvídať možné následky.

Tušila som, že otec robí nejaké „neoficiálne“ aktivity, že píše básne, ktoré nevydáva v oficiálnej tlači a spoluporganizuje rôzne aktivity, no pre mňa to v tom čase nebolo úplne možné pochopiť. Hlbšie som to celé mohla vnímať až po novembri 89, keď sa otec stal oficiálnym vydavateľom. Vtedy som sa dozvedela aj nové súvislosti, pochopila som rozsah aktivít, na ktorých sa on a jeho priatelia podie-

ľali, aj to, aké to pre mnohých malo následky. Otec začal po revolúcii konečne slobodne vydávať časopis Fragment, jeho knižnú edíciu a aj vlastné knihy.

Boli ste nejakým spôsobom súčasťou toho, že otec vydáva zakázané knihy a časopisy? Ak áno, ako?

Ono to bolo spojené s rôznymi „vtípnymi“ historkami. Pamätám sa napríklad na moment tesne pred podaním prihlášky na strednú školu. V tom čase akurát čítali jednu z básní môjho otca v zakázanom rádiu, ktoré ľudia tajne počúvali. Niektí mi to vtedy spomenuli a ja som si uvedomila, že to môže mať určité dôsledky. Niežby som sa priamo bála, no vedela som, že otec robí veci, ktoré nie sú v súlade s režimom. Skôr som bola na neho hrdá a pripadala som si tak trochu dobrodružne. V tom veku vám všetko zakázané a nelegálne príde ako dobrodružstvo, a keď to robí váš rodič, pripadá vám o to zaujímavejšie.

Občas sa stalo, že otca na 48 hodín zavreli z dôvodu výsluchu. O tom sme, samozrejme, vedeli. Hovorilo sa o tom v rodine, ja som sa o tom otvorene bavila so starými rodičmi. V škole som to, samozrejme, nespomínala.

Ako dieťa som nevyrastala v jednej domácnosti s otcom, ale s mamou. Takže napríklad domové prehliadky a návštevy štátnej bezpečnosti som na vlastnej koži nezažila. Vedela som však o tom, že tajná polícia rieši veci okolo môjho otca, no vtedy som si ešte nepripúšťala, že by ho za to mohli skutočne zavrieť do väzenia. Brala som to len ako teoretickú možnosť. Skôr ako niečo, čo mu znepriemňuje život. Až neskôr som zistila, že to bolo úplne reálne a že mnohým disidentom sa to dialo.

Veľa ľudí z jeho okolia aj priateľov disidentov v Čechách zatvorili a museli so svojimi aktivitami na čas skončiť. Keď som sa však oveľa neskôr rozprávala s ľuďmi z bratislavského undergroundu a disentu, či sa reálne báli, že môžu skončiť vo väzení, tak hovorili, že si to tiež tak veľmi nepripúšťali – ten strach bol skôr podvedomý a ovplyvňoval ich len nepriamo. Keby sa ním nechali ovládnuť, asi by to nešlo. Chceli len robiť, čo ich naplňovalo, napríklad slobodne vydávať knihy, ktoré sa im páčili, organizovať výstavy umenia, písať, tvoriť, hovoriť nahlas o ekológii,... Keďže sa to nedalo robiť v režime, v ktorom museli žiť, robili to pre seba a pre niekoľkých ľudí, ktorým dôverovali. Mnohé veci a informácie sa potom šírili ústnym podaním ďalej. Samizdaty prepisovali na Slovensku stovky ľudí, ani komunita disidentov netušila, kto všetko ich šíri a rozmnožuje.

Ako vaše postoje, názory a nazeranie na svet ovplyvňovalo prostredie disidentskej domácnosti?

Slobodné myslenie a slobodný duch bol v našej rodine veľmi intenzívne prítomný. Netýkal sa iba otca, týkal sa aj starých rodičov a celej rodiny. Mój starý otec bol po roku 68 zdiskreditovaný. Keďže bol prívržencom Dubčeka a stál na strane socializmu s ľudskou tvárou, bol vylúčený zo spoločnosti, v ktorej dovtedy pôsobil. Bol dekanom Pedagogickej fakulty v Nitre, ktorú spoluzakladal a po '68. roku musel odísť. Nebola mu pridelená profesúra, ktorú reálne obhájil. Titul profesora mu udelil až prezident Václav Havel v roku 1990.

V našej rodine sa vždy diskutovalo a podporovalo sa kritické myslenie. Jednoducho celé naladenie našej rodiny bolo odlišné od toho, čo vtedajšie rodiny zažívali. Čiže ma to určite ovplyvnilo minimálne v slobode myslenia a nazerania na rôzne skutočnosti.

Kritické myslenie a nekonformné správanie neboli práve tolerované. Museli ste si dávať pozor na to, čo a kde hovoríte?

V tom čase si všetci museli dávať pozor. Mali sme určité knihy, platne a ďalšie veci, o ktorých sa, skrátka, nehovorilo. To, že ľudia počúvali Hlas Ameriky alebo Slo-

vodnú Európu, bolo v podstate „tajnou“ súčasťou našich životov. Žili sme s tým tajomstvom a naučili sme sa o niektorých veciach iba šepkať.

Nešlo o to, že by sme sa nejakú extrémne báli. Skôr išlo o akúsi automatickú nedôveru voči okoliu. Nikdy ste nevedeli, kde a kto môže byť potenciálny uduvač. Keď som sa rozprávala s ľuďmi, čo vydávali samizdaty a otcovými kamarátmi, tak sa pri spomienkach na to obdobie dokázali zasmiať, hoci to nebolo veselé, bolo to skôr ako v nejakej absurdnej dráme.

Vtedy sme si nevedeli predstaviť, že to bude raz inak. Ľudia vedeli, že režim je takto nastavený. Každý sa v ňom len pokúšal nejakú prežiť. Nieкто si toho dovolil viac, nieкто menej, lebo sa bál. A disidenti boli iní v tom, že fungovali slobodnejšie ako my ostatní, lebo mali viac odvahy.

Váš otec bol príkladom človeka, ktorý chcel slobodne vydávať knihy a bol za to perzekvovaný. Vážime si podľa vás dostatočne slobodu, ktorú sme pred približne štvrtstoročím získali?

Občas sa mi zdá, že ani nie. Mám pocit, akoby sme na to, ako sme žili predtým, veľmi rýchlo zabudli. Dnes máme obrovskú slobodu, ktorá sa prejavuje aj v tom, že máme voľný prístup k informáciám.

To, že existuje internet, je obrovský dar. A my to niekedy strašným spôsobom zneužívame. Veríme rôznym nezmyselným hlúpostiam. Postupne akoby sme strácali schopnosť kriticky myslieť a odlišovať fakty od vykonštruovaných či vykonšpirovaných nezmyslov. Nevieme selektovať v tom množstve informácií a dát, ktoré vnímame. A strácame neveriteľne veľa času nezmyselnými činnosťami. Nehľadáme veci, ktoré by nás mohli posunúť v živote alebo

nás niečo naučiť. Všetko berieme nesmierne povrchné. Ľudia v 70. a 80. rokoch bojovali za to, aby mohli robiť veci slobodne, a my dnes musíme bojovať za to, aby sme sa v tej získanej slobode vedeli vôbec orientovať a dokázali si vybrať to správne.

Pracujete na marketingovom oddelení vydavateľstva, váš otec bol spisovateľ a vydavateľ, takže k literatúre máte pravdepodobne blízko. Čo pre vás znamenajú knihy? Knihy sú veľkou časťou môjho života. Dnes ich vychádza veľké množstvo – niektoré sú kvalitnejšie, niektoré menej. Toto je ďalšia vec, ktorá súvisí so slobodou. Aj v knihách a literatúre je veľmi dôležité vedieť, čo si vybrať tak, aby sa knihy pre nás stali obohatením. Myslim si, že keď prestaneme čítať, a obzvlášť to platí o mladých ľuďoch, tak sa okrádame o obrovskú časť svojej predstavivosti. Knihy pomáhajú formovať názory a vytvárať zážitky, ktoré sa inak získať nedajú.

Nemáte pocit, že mladá generácia slova stráca? Že mladí ľudia majú problém vyjadriť svoje myšlienky a pocity pomocou slov?

Dokážem to posúdiť celkom dobre, keďže mám syna, ktorý bude mať 17 rokov. Jeho generácia už číta výrazne menej, samozrejme, česť výnimkám, a vidieť to najmä na úrovni písomného prejavu. V bežnom vyjadrovaní tvárou v tvár to ešte tak veľmi necítiť.

Na to, aby sa jazyk vyvíjal, cibril a rozširovala sa slovná zásoba, je nutné čítať aj dlhšie texty. Je čoraz vzácnejšie vidieť deti čítať kvalitný román. K tomuto by sme sa podľa mňa mali vrátiť – vymyslieť zábavnú formu povinného čítania, aby boli deti donútené stretnúť sa s vyššou formou jazyka. Nielen s tým, čo nájdú na Facebooku či na blogoch.

S čím podľa vás súvisí tento stav?

Podľa mňa je to dané množstvom všelijakých vnemov, akými sú deti zaplavené. Moja generácia knihy čítala preto, že sme v zásade nemali alternatívu. Nevedeli sme sa dostať k filmom ani k inej ako štátnej televízii, tak sme mali knihy. Tie nám otvárali svet fantázie, kde sme mohli zažívať veci bez akýchkoľvek zákazov. Bol to svet, ktorý nám umožňoval slobodne myslieť.

Dnes dostávajú mladí ľudia všetko na podnose. Nebudú čítať knihu, keď už bola sfilmovaná. Lenže tým pádom nijako nerozvíjajú svoju fantáziu a príbehy berú tak, ako ich napísal scenárista. Príbeh v knihe si tvoríme sami podľa seba a o túto možnosť mladá generácia prichádza.

PRIATEĽSTVÁ ZARUČOVALI BEZPEČNOSŤ, HOVORÍ O SAMIZDATE FRANTIŠEK MIKLOŠKO

Keďže komunistický režim vnímal cirkve ako opozíciu a systematicky pracoval na jej likvidácii, samizdatová kultúra prekvitala práve v tomto prostredí. „Tak ako sa pri budovaní

štruktúr tajnej cirkvi postupovalo cez osobné kontakty, tak sa aj získavali príspevky do samizdatov a i samotné samizdaty. Všetko sa dialo na základe známostí a priateľstiev. V tom bola sila a aj bezpečnosť týchto štruktúr,“ približuje František Mikloško. Spolupracoval so spoločenstvom Fatima, ktoré si vybuďovalo takúto sieť kontaktov po celom Slovensku: „Raz za dva mesiace odchádzali ľudia z Bratislavy na oblastné stretnutia na tieto miesta. Taká bola aj periodicita vychádzania samizdatov. Toto existovalo až do pádu komunizmu.“

Obsah samizdatov reagoval na spoločenské či náboženské výročia, aj aktuálne dianie v spoločnosti a v cirkvi. Ako redaktor samizdatu Náboženstvo a súčasnosť si Mikloško najviac cení rozhovor s tajným biskupom Korcom pri 35. výročí jeho biskupskej vysviacky: „Rozhovor vyvolal veľkú odozvu na Slovensku. Čítal ho aj Ján Pavol II. a zasadil sa, aby celý vyšiel v Taliansku v známom jezuitskom časopise La Civiltà Cattolica. Pápež po jeho prečítaní povedal, že Korec je slovenský Wyszynski.“

Distribúcia ilegálnych textov podliehala prísny trestom – za šírenie samizdatov boli väznení napríklad František Novajovský, Helena Gondová či Ivan Polanský.

PREDMETY S PRÍBEHMI ČESKO- SLOVENSKA

História nie je len v učebniciach, ale skrýva sa aj v rodinných pokladoch či v každodenných predmetoch. Ich príbehy sú súčasťou rozsiahlej Česko-slovenskej/Slovensko-českej výstavy.

Michaela Kučová v spolupráci so Slovenským národným múzeom

archív Slovenského národného múzea

Slovenské národné múzeum a Národní muzeum pripomínajú storočnicu od vzniku Československej republiky veľkou spoločnou výstavou, ktorú môžete na Bratislavskom hrade vidieť od 27. apríla do 9. septembra. Výstava mapuje dejiny spoločného štátu a života jeho obyvateľov vrátane osudových okamihov spoločných dejín. Jej súčasťou sú aj príbehy spojené s rôznymi dobovými predmetmi, ktoré múzeá zozbierali od ľudí prostredníctvom verejnej výzvy. Ako sa veľké dejiny odrážali v predmetoch každodenného života, ukazujú aj nasledujúce tri autentické príbehy ilustrujúce rôzne spôsoby komunikácie a šírenia informácií v minulosti. Viac predmetov s príbehmi môžete spoznať na Česko-slovenskej/Slovensko-českej výstave alebo na www.cesko-slovensko.eu.

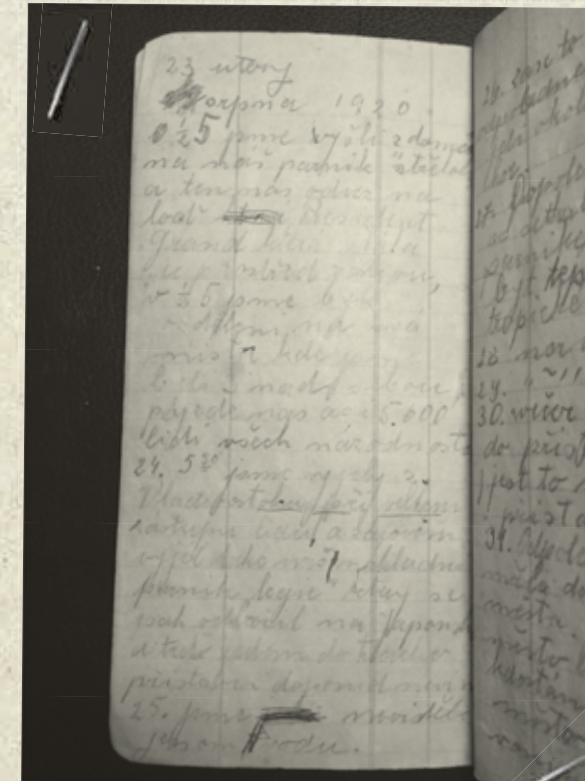
Michaela Homolová: Okupácia na vlnách tranzistora

„Tranzistorové rádio som dostala v roku 1965 od rodičov za výborný prospech a viaže sa k nemu príbeh z čias okupácie našej krajiny. Dvadsiateho prvého augusta 1968 som s rodičmi cestovala do Bratislavy. Spoločníkom na ceste bolo aj moje – vtedy nové – tranzistorové rádio značky Doris. Urobili sme od domu len zopár krokov, keď sme z rádia započuli oznam, že našu krajinu okupujú vojská Varšavskej zmluvy, hlásateľ vyzýval ľudí zachovať pokoj, bolo odporúčané nevzdávať sa podľa možnosti z miesta pobytu. Okrem množstva tankov a okupačných vojakov sa na námestí zišli obyvatelia mesta, aby protestovali proti ich prítomnosti. Ľudia sa začali zásobovať potravinami, snažili sa cez médiá získať čo najviac informácií o tom, čo sa deje. Proti okupantom sa usilovali bojovať najrôznejšími spôsobmi – strhávaním názvov ulíc, smerovacích tabulí, šírili sa rôzne letáky.“

Adriána Račková: Susedský telefón

„V 80. rokoch 20. storočia nemali všetci ľudia doma telefón. Ak chcel niekto niekomu zatelefonovať, použil telefón známych alebo išiel na poštu, kde spojovateľka prepojila hovor, ktorý bol spolplatnený. Veľmi často ľudia využívali telefóny v zamestnaní, ak k nim mali prístup. V našom paneláku sme dve rodiny mali telefón a zvyšných 14 rodín ho používalo. Niekedy do pokladničky dali 1 korunu alebo volali grátis. Čo neurobíte pre dobrého suseda?“

Juraj Zajonc: Malý zápisník veľkých dejín

„Po strýkovi môjho otca sa zachovali zápisník, fotografie a pohľadnice z plavby z Vladivostoku, kam sa dostal ako legionár. Po prvej svetovej vojne, ale až v roku 1920, bol odtiaľ evakuovaný. Zápisky robil pri plavbe do Terstu od 23. 8. do 14. 10. 1920. Na fotkách sú asi momenty z jeho legionárskeho pobytu vo Vladivostoku. Pohľadnice sú z Hongkongu a z iných miest, kde loď počas plavby kotvila. Zápisník som doma objavil ako žiak základnej školy, no nerozumel som, o čom hovorí. Iba od otca sme s bratom vedeli, že jeho strýko (nar. 1888) bol legionár. V škole nám ich význam v prvej svetovej vojne aj pri vzniku ČSR vysvetľovali negatívne. Zápisky sú síce krátke, no ide o konkrétne postrehy človeka z veľkých dejín týkajúcich sa aj Čechov a Slovákov. Ukázali mi, že veľké udalosti tvoria konkrétni ľudia, cez ktorých osudy možno najlepšie pochopiť dejiny vlastnej krajiny.“

NECHCEME SA ZMIERIŤ S TÝM, AKO TO TU FUNGUJE, HOVORÍ INVESTIGATÍVNY NOVINÁR ADAM VALČEK

Vedie investigatívne projekty denníka SME, kde s prestávkou pracuje od roku 2008, spolupracoval so zavraždeným novinárom Jánom Kuciakom na jeho nedokončenom článku. Reportér Adam Valček nám krátko po tragickej udalosti priblížil prácu investigatívneho novinára aj výzvy súčasnej žurnalistiky.

✎ Michaela Kučová

📷 Dominika Behúlová

Toto vydanie magazínu je venované slobode tlače najmä z pohľadu minulosti. Ako vyzerá sloboda tlače dnes?

Slovensko patrí k tým slobodnejším krajinám, ale zároveň aj k menšine krajín, kde existuje trestný čin ohovárania, ktorý sa veľmi často zneužíva na zastrašovanie novinárov. Dokonca tu absentuje stránka, že vám musia dokázať úmysel, stačí, aby informácia bola nepravdivá a bola spôsobilá nejako poškodiť toho, o kom píšete. Zároveň máme tlačový zákon, ktorý v zásade bez obmedzení umožňuje komukoľvek, koho sa článok nejako dotýka, reagovať a vydavateľ musí reakciu uverejniť. Čiže sú tu regulačné opatrenia, ktoré zneprijemňujú slobodu slova a slobodu tlače.

Zároveň treba povedať, že sloboda tlače súvisí aj so slobodou šírenia a prijímania informácií a tá je na Slovensku vo veľmi dobrom štádiu. Málolktorá krajina má zmluvy a rozsudky na internete, policajné uznesenia sa dajú vypýtať podľa infozákona. Čiže Slovensko hodnotím pozitívne, ale má ešte čo meniť.

Je v slovenskej žurnalistike prítomný aj menej formálny nátlak ako spomínané zákony?

Existuje tu nátlak, najmä právny. Ja som sa, napríklad, nikdy nestretol s vyhrážkou násilím alebo smrťou, ale veľmi populárne je vyhrážať sa právnikmi a trestnými oznámeniami, tým, že vás niekto zničí na súdoch. To je na Slovensku veľmi obľúbené a príčinou je práve to, že legislatíva umožňuje ísť do takýchto variantov.

Napríklad Spojené štáty majú takú širokú slobodu slova, že teoreticky tam môže dôjsť aj k zverejneniu nepravdivej informácie, ale pokiaľ novinári preukážu, že konali v dobrom úmysle a snažili sa overiť si tú informáciu, tak sú stále chránení pred akýmikoľvek postihmi, hoci sa ukáže, že je nepravdivá.

So slobodou médií súvisí aj širšia nezávislosť a sila vydavateľstiev, ako to vyzerá s nimi?

To je na Slovensku pomerne veľký problém. Sme vo vydavateľstve, ktoré zo 40 percent vlastní investičná skupina Penta, nemá tu však žiadne výkonné právomoci, iba kontrolné. Zároveň sme svedkami výraznej oligarchizácie médií. Z tých čítanejších už nie sú noviny, kde by vlastníckymi alebo aspoň spoluvlastníkmi neboli oligarchovia.

Je to trend aj v iných európskych krajinách a asi sa to bude diať aj ďalej. Dôležité je, aby sa to robilo transparentne, čo sa na Slovensku nie vždy deje. Novinárstvo nie je typický biznis. V máloktorom biznise sa vám stáva, že vaši zamestnanci poľujú na vašich klientov. V novinách bežne novinári píšu o najväčších firmách v krajine, ktoré sú zvyčajne aj najväčšími inzertnými klientmi vydavateľstva. Ľudia, ktorí sa pozerajú na médiá len z ekonomického hľadiska, si môžu povedať, prečo by novinár mal kritizovať toho klienta, keď ide hlavne o peniaze. Tradiční vydavatelia sa tak na to nepozerali, dnes sme však v situácii, keď sa dostávajú do médií investori, ktorým môžu byť inzerenti a obchodní partneri bližší než odhaľovanie pravdy.

Odhládnuť od transparentného procesu, ako možno s trendom skupovania médií pracovať? Má pri tom významnú úlohu verejnosť?

Rozhodne áno, lebo práve čitatelia vedia byť taký lakmusový papierik. Vždy sa spolieham na to, že čitateľ jednoducho nie je hlúpy, a keby majiteľ média nevyberaným spôsobom zasahoval do jeho obsahu, boli by práve čitatelia, kto to odhalí. V to verím aj ja, že ak zlyhá redakčná kontrola, čitatelia sa ozvú. Čiže rozhodne majú veľký vplyv. Nakoniec, Denník N vznikol práve vďaka čitateľom, ktorí boli ochotní platiť.

Viacrát v týchto dňoch zaznelo, že vražda Jána Kuciaka je zmena pravidiel hry. Čo to znamená?

Nechcem hovoriť, že v minulosti boli novinári ľahkovážni, ale rozhodne sme žili v predstave, že sme členským štátom Európskej únie, že tu platia isté pravidlá slušného správania, a aj keď s vami respondenti nesúhlasia, rieši sa to maximálne právnymi cestami, argumentmi, debatou. Nerieši sa to tak, že vás niekto dá zabiť.

Akoby si verejnosť povedala už dost' toto je niečo, čo už nehodláme akceptovať'. Ľudia vychádzajú zo svojich komfortných zón.

Veľakrát v minulosti boli témy senzitívne, kde si aj novinári uvedomovali isté zvýšené riziko, ale práve preto, lebo žijeme v únii a je to nejaká garancia minimálnych práv, mysleli sme si, že sa im nič nestane. Po tej vražde si myslím, že bude oveľa viac takých tém, kde budú novinári opatrnejší a kde môže dochádzať aj k tomu, že redakcia požiada o ich policajnú ochranu.

Domnievam sa, že aj polícia bude inak postupovať a vyhodnocovať informácie od novinárov. Nehovorím, že ich bude aj vyšetrovať, ale minimálne sa tak bude tváriť a pre zločincov bude nákladnejšie robiť biznis. Ne-prestanú s tým, ale budú sa musieť ešte viac schovávať a dávať si ešte väčší pozor na to, aby ich neodhalili novinári.

Pre samotných novinárov je v smrti Jána Kuciaka nejaký odkaz do ďalšej práce?

Myslím si, že budeme oveľa viac spolupracovať a pomáhať si naprieč redakciami. Budeme oveľa ostražitejší, lepšie vyhodnocovať riziká a viac dbať na svoju kybernetickú bezpečnosť, čiže používať zabezpečené komunikačné kanály a podobne.

Práve tá solidarita novinárov je veľmi silným vplyvom. Vidíte to ako trend, ktorý bude pokračovať?

Myslím si, že áno, ba dokonca si myslím, že je to istým spôsobom nevyhnutnosť, pretože Slovensko je malá krajina a nie každý vydavateľ si môže dovoliť financovať veľké

oddelenie investigatívnych novinárov. Preto sa logicky ponúka spolupráca medzi vydavateľmi a pokrývanie veľkých tém spoločne.

Čo znamená investigatívna žurnalistika pre spoločnosť, aký má prínos pre širokú verejnosť?

Pre mňa je investigatívna synonymom pravého zmyslu novinárstva, čiže verejnej kontroly. Myslím si, že účelom investigatívnej žurnalistiky je byť verejným watchdogom vlády, a teda ľudia prostredníctvom médií kontrolujú vládu. Výsledkom investigatívnej práce by malo byť, že sa verejní funkcionári budú správať slušnejšie a v súlade s pravidlami akéhosi fair play. Novinári vytvárajú tlak, aby sa verejní funkcionári nesprávali neslušne.

Často sa v diskusiách objavuje, že novinári suplujú úlohu polície, ale ja si nemyslím, že by novinári mali mať ambíciu byť policajnými vyšetrovateľmi. Naopak, novinári majú kontrolovať aj tých vyšetrovateľov. Navyše, novinári nemajú také možnosti a oprávnenia ako policajti, od odpočúvania cez sledovanie. Často zistia nejakú informáciu, ktorá niečo naznačuje, a je na polícii, aby to

rozobrala ďalej. Práve novinári sú na to, aby sa policajtov pravidelne pýtali, ako postupili, čo s tým robia.

Vnímam to tak, že takáto práca je spojená aj s nejakými vyššími ideálmi. Investigatívna je zamestnanie ako každé iné, ale zároveň má aj rozmery istého poslania.

Pre mňa je novinárstvo určite istým poslaním, baví ma boj za pravdu a za spravodlivosť, napĺňa ma to. Sú medzi novinármi aj takí ľudia, ktorí to berú len ako zamestnanie. Myslím si, že je na prospech investigatívnej žurnalistiky, keď ju robia ľudia, ktorých to zo srdca baví, na tej práci to vidieť.

Ak je motiváciou pravda a spravodlivosť, neprichádzate pri svojej práci o ilúzie?

Často áno, ale snažíme sa aj v rámci redakcie zachovávať si ideály a imperatívy ďalej budovať v spoločnosti. Nezmieriť sa s tým, že polícia nefunguje, ale aj keď píšete o 155. policajnej kauze, stále máte ambíciu nastavovať zrkadlo. Neznížiť sa na úroveň, že sa uspokojíte s takýmto výsledkom. Táto práca je aj o tom, že často čelíte otázkam, či by vám nebolo lepšie v inej robote, zmieriť sa s tým, ako to funguje.

Aj teraz po vražde Jána Kuciaka sa vás rodina pýta, či vám za to stojí ďalej bojovať. Ja odpovedám, áno, stojí.

Investigatívna práca je v podstate neviditeľná, je to veľa času stráveného pri počítaní a rešeršovaním, ale čo je podľa vás časťou, ktorú verejnosť nevidí alebo nepozná?

Ja si celkovo myslím, že ľudia majú skreslenú predstavu o fungovaní médií. Nezriedka s taxikármi vedieme také filozofické debaty, keď zistia, že sme novinári. Podľa nich to funguje tak, že mne ráno niekto niečo prikáže a ja to píšem. To sú holé nezmysly a často sme sa ešte pred vraždou rozprávali, že by sme aj my novinári mali naozaj oveľa intenzívnejšie vysvetľovať ľuďom, ako žurnalistika funguje. Aby si ľudia v čase nástupu fake news vedeli rozlíšiť. Aj my robíme chyby, ale rozdiel medzi nami a fake news webmi je, že my si chybu priznáme. Ak ju urobíme, zverejníme opravu, spresnenie, ospravedlnenie. Ukážte mi jediný prípad, keď sa nejaký fake news web ospravedlnil za bludy, ktoré zverejnia.

Teraz po vražde Jána Kuciaka sa ma rodina pýta, či stojí za to ďalej bojovať. Ja odpovedám, áno, stojí.

Je pravda, že gro investigatívnej práce tvoria rešerše, analýzy a chodenie po úradoch. Súčasťou sú však aj dennodenné debaty a porady v redakciách, ako sa zachovať správne pri nejakej téme. To sú veci, ktoré čitatelia vôbec nevnímajú a ktoré zaberajú hodiny pracovného času. Už len po tej vražde, keď sme sa rozhodovali, čo a ako vydáme, hodiny sme sa o tom radili. Napísať ten text trvalo možno dve hodiny, ale rozmýšľanie, aké riziko podstupujeme, čo všetko dať von, zaberalo veľa času. A často sú tie hodinové debaty skôr hodnotové než technické.

Ako sa oblasť poctivej novinárskej práce vyrovnáva s konkurenciou konšpiračných webov?

Žiaľ, musím povedať, že sa vyrovnáva vyššou bulvarizáciou. Aj do tradičných médií vstupuje rozmer klikanosti. Nie je to ideálny spôsob, ale je to naozaj tak, treba si to

priznať. Mój kolega použil metaforu, že titulok je už ako minisukňa. Mám pocit, že tá sukňa sa čoraz viac skracuje, a to nie je dobre. Občas mám pocit, že už ideme veľmi na hranu. Kľúčové pravidlo u nás je, že nesmieme titulkom zavádzať čitateľa ani mu dávať nádeje, ktoré článok nenaplní, teda namotať ho na niečo, čo v článku nie je.

Je to výzva súčasnej žurnalistiky. Ľudia chcú senzácie, a keď ich nemajú, tak mám občas pocit, že niektoré zistenia ich ani nebavia. Ono sa to ukazuje aj na Jánovej kauze. Keby tam nebola Mária Trošková, je to oveľa menej sexi prípad. Keby sme si na mieste Márie Troškovej predstavili napríklad muža v strednom veku, tak si myslím, že by to ľudí zaujímalo o trochu menej. Ona tomu pridáva senzačnosť.

Čo potrebuje dobrý investigatívny novinár na svoju prácu?

Vytrvalosť, otvorenú myseľ a analytické myslenie. Otvorenou myslou myslím to, že niekedy musíte zaprieť samých seba, aby ste niečo pochopili alebo odhalili. Človek často rozmýšľa skratkovito a jeho názor blokujú stereotypy, v ktorých žije. Keď pracujete na téme, je veľmi dobre zamyslieť sa a robiť diablovho advokáta, čo keď to ten gauner, o ktorom píšete, myslel v dobrom. Môže to mať aj racionálne vysvetlenie, ktoré nemá zločinný podtón? Analytickým myslením myslím to, že si treba čítať veľa kníh a veľa zákonov, lebo na to, aby ste chápali súvislosti rôznych verejných databáz, vedeli používať infozákon a interpretovať odpovede, ktoré vám z tých úradov chodia, ich potrebujete naozaj poznať. Vytrvalosťou myslím nevzdať sa po niektorých neúspechoch, a keď robím tému a jedna cesta sa mi odreže, skúsiť sa pozrieť na tú tému inak.

Bavili sme sa o tom, čo si z týchto udalostí odnáša žurnalistická obec; je niečo také, čo by mohlo byť akýmsi vyústením vraždy novinára pre verejnosť?

Ono sa to vlastne už deje. V oveľa väčšej miere sa ozývajú informátori, whistlebloweri, od tej vraždy dostávame do redakcie desiatky tipov. Mám pocit, že ľudia sú oveľa odvážnejší v oznamovaní svinstiev a špinavosti na úradoch. Samozrejme, často to nerobia pod vlastným menom, ale deje sa to v oveľa masovejšej miere, ako sa to dialo dovtedy. Redakcie dostávajú bežne veľa tipov, ale to, čo sa deje po tej vražde, je naozaj brutálne.

Akoby si verejnosť povedala, že už dost, toto je niečo, čo už nehodláme akceptovať. Ľudia vychádzajú zo svojich komfortných zón.

AKÁ BUDE BUDÚCNOŠŤ ŽURNALISTIKY?

Na to, kam bude smerovať žurnalistika v nasledujúcich rokoch, sme sa spýtali ľudí, ktorí sa jej profesionálne venujú. Zaujímalo nás, ako sa zmení úloha žurnalistiky a čo bude formovať jej obsahovú či technologickú stránku. Zároveň sa opýtali zamýšľali nad odkazom, ktorý pre slovenskú žurnalistiku do budúcnosti predstavuje vražda investigatívneho novinára Jána Kuciaka.

Sóda

Zuzana Wienk

bývalá novinárka a riaditeľka Aliancie Fair-play

Mám pocit, že napriek technologickému pokroku a rýchlym zmenám ostáva podstata mnohých ľudských aspektov stále tá istá. To platí aj na žurnalistiku. Jej rolou je informovať ľudí o aktuálnom dianí a pomôcť im vyznať sa v relevantii informácií, ktorými sú zaplavovaní, overovať ich či odkrývať pravdu. Z médií sa stáva predmet zábavného priemyslu a to často deformuje samotnú profesiu, ktorej úspech sa meria klikmi prinášajúcimi zisk. Profesia sa vďaka technológiám zmocnilo aj veľké množstvo amatérov, ktorí nedodržiavajú desaťročia formované etické a profesijné štandardy.

Ľubica Stanek

spoluzakladateľka súťaže Novinárska cena a dramaturgička relácie Silná zostava

Nepredpokladám, že by sa úloha žurnalistiky mala zásadne zmeniť. Je daná a preverená rokmi. Čo by sa však mohlo zmeniť, je postoj nás – konzumentov médií k žurnalistike. Priala by som si, aby sme jasne videli rozdiel medzi „newstainmentom“ – povrchnými, aj keď možno zábavnými správami a serióznou novinárskou robotou. Keby sme svojou pozornosťou, a teda aj zdroje, napríklad vo forme predplat-

V čoraz väčšej záplave informácií bude rola kvalitnej žurnalistiky stále kľúčovejšia, ale bude aj náročnejšie udržať jej čistotu a štandardy. Rovnako tlak na okamžité informovanie sťažuje prácu novinárov a ľudstvu vôbec nepomáha. Kým sa udalosť utrasie, verejná mienka je veľakrát ovplyvnená protichodnými verziami „pravdy“ a ľudia strácajú istotu. Tak ako vynález kníhtlače zamával s ľudstvom a spôsobil vojnové konflikty, kým sa ľudia naučili znášať nevidaný prístup k informáciám a zodpovednosť za publikovanie, tak aj teraz rýchlivosť, okamžité a každý sa stáva de facto vysielateľom ovplyvňujúcim verejnú mienku cez sociálne siete. V budúcnosti nás čaká úloha zvládnuť tento nával a naučiť sa narábať so svojou mocou zodpovedne.

Vražda Jána Kuciaka predstavuje obrovskú traumu a zneistenie pre spoločnosť, ale aj novinárov. Už nežijeme v krajine, kde novinárom pre ich prácu nehrozí smrť. Na jednej strane vidno neveriteľnú solidaritu medzi redakciami a pomoc, na druhej strane nemôžeme dopustiť, aby sa taká udalosť zopakovala či vražda nevyšetrila. Obdivujem slovenských novinárov a ich úžasné odhodlanie nedat' sa zlomiť strachom. Táto udalosť by nám mala pripomenúť hodnotu, ktorú nezávislé médiá Slovensku prinášajú, a vybudit' nás k tomu, aby sme si kvalitných novinárov viac cenili.

neho, venovali kvalitnej novinárskej práci, znamenalo by to lepšie zabezpečenie novinárov a novinárov – viac času na ich prácu, primeranú odmenu a možno aj lepšiu bezpečnosť. Pre nás, konzumentov médií, na oplátku viac kvalitných informácií.

Myslím si, že kľúčom k dobrému žurnalistickému obsahu zostáva dobre vyrozprávaný príbeh, ktorý nás dokáže osloviť na ľudskej úrovni. Za takýmto príbehom, ktorý sa dobre číta, však môže byť dlhé skúmanie daňových priznaní, obchodného registra, náročné overovanie informácií a podobne. Je to však príbeh so silou zaujať našu myseľ a zanechať silný odkaz.

Hovorme verejne, nahlas a slobodne o nepravosti a problémoch našej spoločnosti. Tento odkaz vraždy novinára, myslím, smeruje k nám všetkým, bez ohľadu na profesiu. Z pohľadu žurnalistiky nie je ľahké zachovať jeho odkaz. Ján Kuciak bol talentovaný a odhodlaný mladý novinár, ktorý bol zároveň skromným človekom. Práca investigatívneho novinára je náročná, nie každý má to nadanie a osobnú výbavu sa jej v takejto miere venovať. Jeho strata má, žiaľ, aj omnoho hlbší a bolestnejší odkaz. Je na nás, ako ďaleko a ako dlho ho budeme vládáť niest' v našom živote.

Miroslava Kernová

novinárka a autorka media watch blogu O médiách

Žurnalistika sa mení s dobou. Doba je iná, ako bola pred 10 rokmi. Aj žurnalistika. Pribudli smartfóny, ľudia sú nepretržite online. To, čo sa udialo pred hodinou, je už stará informácia. Aj preto už na večerné správy Markízy nečaká takmer milión divákov, ale len zlomok toho. Novinári prinášajú online spravodajstvo z dôležitých politických rozhodnutí, výstupov do vesmíru, ale aj z vojnových zón. Do popredia prichádza rýchlosť, ktorá ide občas na úkor kvality. Spoločnosť je zaplavená informáciami rôzneho druhu aj kvality, a teda aj rôznymi dezinformáciami. Úloha kvalitnej žurnalistiky v tomto svete nabere nový význam – silné mienkotvorné médiá sú v mori rôznych dezinformácií a konšpirácií stabilným pilierom získavania informácií. Zároveň čitateľ už nie je len pasívnym

Filip Struhárik

editor a social media manažér Denníka N

Základná úloha žurnalistiky by sa v budúcnosti nemala meniť. Mediá by mali aj naďalej čo najlepšie spravovať informácie, aby sa ľudia mohli informovane rozhodovať.

prijímateľom informácií, ale aj ich tvorcom. Ľudia vďaka technológiám posielajú zábery a videá médiám a šíria ich aj sami.

Žurnalistika je jedno z odvetví, ktoré sa rozvíja a mení aj vďaka technologickým novinkám. Napríklad príchodom sociálnych sietí sa zvýšil význam online spravodajstva, čomu sa prispôbil aj štýl písania – bežné spravodajstvo je stručnejšie, ale ak má čitateľ zároveň záujem o podrobnosti, vďaka linkovaniu, infografike, môže získať oveľa širší objem informácií. Súčasne sa zvýšil význam titulku, ale aj fotiek, ktoré rozhodujú o tom, či čitateľ v mori informácií na sociálnych sieťach zavadí o ich článok alebo nie.

Vražda Jána Kuciaka zásadne zmenila nielen žurnalistickú obec, ale aj celú spoločnosť na Slovensku. Najlepšie to pomenovala sestra Jána Kuciaka, keď povedala: „Guľku do srdca dostala celá rodina, všetci sme tak trochu zomreli.“ Myslím si, že guľka zasiahla nás všetkých. Ak sa ukáže, že motívom vraždy je skutočne investigatívna práca Jána Kuciaka, je to podkopanie našej demokracie. Vražda na jednej strane vyvolala v novinárskej obci pocit ohrozenia, na druhej strane, aj keď možno šlo zo strany vrahov o snahu zastrašiť ostatných novinárov, opak sa stal pravdou. Novinári aj z konkurenčných médií sa zomkli a spoločne upozorňujú na témy o podozreniach z korupcie, ktoré siahajú do najvyšších kruhov. Výsledkom je, že spolu s tlakom novinárov a s ich nasadením akoby sa prebudila celá spoločnosť, otvorili sa jej oči a hovorí: „Dost' korupcii.“

Zásadne sa však zmenilo prostredie médií, biznis modely, vzťahy medzi novinármi a ich publikom či nástroje, ktoré môžu žurnalisti využívať. Navyše ich úlohou už nie je len prinášať nové informácie, ale vo svete zaplavenom správami filtrovať tie naozaj dôležité.

Aktuálnym trendom je snaha lepšie reprezentovať spoločnosť a menej ju polarizovať. Počúvať ľudí, a to aj tých, ktorí nie sú čitateľmi či divákmi. Okrem popisovania problémov spoločnosti by mali novinári aj hľadať riešenia a tak tlmieť vlnu skepsy a frustrácie. Čo sa týka technologickej stránky, naďalej bude vážnou témou vplyv sociálnym médiám a zaujímavé bude sledovať, či sa naplnia prognózy o čoraz populárnejšom videu a audiu v médiách.

Výsledky práce Jána Kuciaka jasne ukazujú rozdiel medzi naozajstným novinárom a mediálnym pracovníkom. Ján bol novinár. Azda bude vzorom aj pre iných.

Sloboda nie je
samozrejmosť

#nikdyneprestaneme